

Popkultúra v obývačke: poznámky o vývoji rozhlasovej a televíznej estrády a ich pokračovateľoch

Juraj Rusnák, Filozofická fakulta PU, jurkorusnak@gmail.com

Kľúčové slová: populárna kultúra, estráda

Key words: popular culture, variety show

Já mám ráda kusy s dějem. Já myslela, že budou dávat operetu, že jo, tak něco... Takový kotrmelce a šaškování, to užiju v televizi dost... To my musejí lístek vyměnit...

(Jiřina Bohdalová ako Diváčka v Televariété)

Estráda ako zábavný program: kontúry žánru

Zábavné programy boli dôležitou súčasťou vysielania elektronických médií od ich samotného vzniku. Jedným z najstarších typov zábavných relácií šírených v rozhlase a neskôr aj v televízii je *estráda*, zábavný program, v ktorom sú jednotlivé vystúpenia účinkujúcich (humoristické scény, monológy, komické skeče) spájané montážou do väčšieho celku (Mrlan a kol., 1989, s. 348). V laickej, ale aj v odbornej verejnosti sa termín estráda niekedy strieda so širším pojmom *revue*, označenie estráda však predovšetkým zdôrazňuje populárny, všeobecne prístupný charakter zábavy v danom žánri (dominantne v mediálnom prostredí, porov. *rozhlasová*, resp. *televízna estráda*), zatiaľ čo termín *revue* skôr vystihuje formu skladania jednotlivých častí do súdržného celku textu. Preto sa termín *revue* používa nielen na označenie zábavných dramatických žánrov (napr. *divadelná*, resp. *filmová revue*), ale aj pri pomenovaní špecializovaných publicistických magazínov so zreteľnou informačnou funkciou (*knižná revue*, *motoristická revue*, *PC revue* a pod.).

Korene estrády v európskej kultúre siahajú k osvedčeným tvarom ľudovej zábavy na karnevaloch, neskôr, v 19. storočí, takto fungovali vaudeville a burleska. Prvými estrádami v prostredí elektronických médií boli tzv. *variety shows*, ktoré si v začiatkoch vysielania amerického rozhlasu a televízie získali veľkú popularitu – išlo o relácie, ktoré sa skladali z krátkych hudobných (v televízii aj tanečných) vystúpení, obohatených o krátke komické výstupy (skeče), neskôr aj o akrobatické čísla a vystúpenia kúzelníkov. Jedným z prvých – a dlhodobo populárnych – programov tohto typu bola zábavná relácia *The Jack Benny Show*, ktorá fungovala v americkom rozhlasovom a neskôr v televíznom éteri viac než tri desaťročia, od r. 1934 do r. 1965 (Taflinger, 2011). Popri bezprostrednosti, spontaneite a spektakulárnosti bola dôležitou zložkou tohto typu zábavných programov aj moderná populárna hudba – napr. v televíznych zábavných reláciách *The Dinah Shore Show*, *The Perry Como Show* a *The Ed Sullivan Show*. V súčasnosti je zástupcom tohto žánru v americkom televíznom prostredí *Saturday Night Live*, vysielaná v americkej televíznej sieti NBC (Desjardins, 2004).

K najznámejším estrádam v histórii domáceho rozhlasového a televízneho vysielania patrili silvestrovské zábavné relácie – záznamy „pražských televíznych Silvestrov“ z druhej polovice 70. rokov *Silvestr na přání aneb Čí jsou hory Kavčí* (1977), *Silvestr hravý a dravý* (1978) či *Silvestr 1979 – Hrajeme si jako děti* (1979), v ktorých sa podarilo zladať úroveň rozmanitých vystúpení českých a slovenských zabávačov a spevákov s charizmou hlavného konferenciára

Vladimíra Menšíka a nápaditou réžiou Jána Roháča, sa dodnes tešia veľkej pozornosti publika.¹ Pripomenúť možno aj známy rozhlasový „humoristický zábavník“ *Maratón*, vysielaný z košického rozhlasového štúdia, v súčasnosti sem možno zaradiť veľké zábavné show (napr. *Zlatý kľúč*) alebo hudobno-zábavné relácie pre starších divákov *Senzi Senzus* alebo *Drišľakoviny*.

Podobným typom zábavného programu blízkym estráde je *rozhlasový, resp. televízny kabaret* – scénická produkcia so zábavným, humorným alebo satirickým zameraním; jej celok tvorí montáž jednotlivostí a hlavnými výrazovými prostriedkami sú šanzón, kuplet, skeč, monológ, paródia a konferans (Mrlian a kol., 1989, s. 551). Kabaretné pásmo krátkych komických vystúpení s dramatickými, tanečnými a hudobnými sekvenciami spája zvyčajne do jedného celku konferenciér – nie však len prostým uvádzaním jednotlivých častí programu ako v estráde, ale zvyčajne aj vstupovaním do štruktúry textu (najčastejšie zmenou tonality ponúkaného humoru). Uvádzač programu sa preto stáva skôr zabávačom, entertainerom – príkladom tohto typu programu môže byť „zábavná revue“ Československej, neskôr Českej televízie *Televarieté*, v ktorej dvojica konferenciérov Jiřina Bohdalová a Vladimír Dvořák nielen uvádzala vystúpenia spevákov, artistov, kúzelníkov a tanečníkov, ale obohacovala text aj vlastnými humoristickými scénkami:

Vladimír Dvořák: *Srdečně vás vítám všechny v hudebním divadle v Karlíně a přeju vám dobrou zábavu při našem dnešním Televarieté. Naši i zahraniční umělci jsou připraveni... jsou připraveni postarat se...*

(potlesk)

Vladimír Dvořák: *Umělci jsou připraveni postarat se...*

Jiřina Bohdalová: *...postarat se o příjemný večer... (smeje sa)... Promiňte... Dobrý večer...*

Vladimír Dvořák: *Prosím vás, co je vám veselo, nebo co je vám...*

Jiřina Bohdalová: *Já jsem teď právě vzala ve vrátnici telefon...*

Vladimír Dvořák: *Na to přijdou a budete to muset stejně vrátit...*

(smiech publika)

Jiřina Bohdalová: *Ne, já jsem tam jenom zdvihla sluchátko... a nějakéj Šimek – rozumíte...*

Vladimír Dvořák: *Jo...*

Jiřina Bohdalová: *Z Liboce, rozumíte, říkal... že má doma koně... a ten kůň prý dovede počítat...*

Vladimír Dvořák: *Ženská, vzmužte se, a co jste mu řekla?*

Jiřina Bohdalová: *Že mám doma candáta, kerej hraje na housle...*

(smiech publika)

Jiřina Bohdalová: *Ten dobrák si snad myslel, že na to naletím...*

Vladimír Dvořák: *No počkejte, co když to nebyla legrace? Co když ten člověk mluvil pravdu? No proč by se, kolegyně, proč by se inteligentní kůň nemohl naučit počítat jednoduchý příklady?*

Jiřina Bohdalová: *To je pravda... Když jste se to naučil i vy...*

(smiech publika)

Vladimír Dvořák: *Já jsem čet... Já jsem čet, Jiřinko...*

Jiřina Bohdalová: *Jó, vy jste čet, jo? (smeje sa)*

Vladimír Dvořák: *Já jsem čet o slepici, která mluvila lidským hlasem!*

Jiřina Bohdalová: *Já vím... to byla ta, co znášela ty hranaté vejce... A při každým řekla – au...*

(smiech publika)²

Pre vývoj slovenského televízneho kabaretného pásma je signifikantné, že vo funkcii hlavného entertainera programu vystupuje často nie jedna osoba, ale zvyčajne komická dvojica: za

nestorov slovenskej televíznej zábavy (smerujúcej aj k tvorbe televízneho kabaretu) môžeme pokladať Milana Lasicu a Júliusa Satinského, ktorí spolu s už spomínaným režisérom J. Roháčom vytvárali na prelome 60. a 70. rokov cyklus zábavných relácií *Bumerang*; na jeho úspechy nadväzovala dvojica Lasica – Satinský o štvrtstoročie neskôr cyklom zábavných programov Slovenskej televízie pod názvom *Ktosi je za dverami* a ešte neskôr v televízii Markíza pravidelným humoristickým programom *Všetci sú za dverami*.

O tvar televízneho pásma humoristických skečov pod názvom *Recepty na slávu* sa v polovici 80. rokov v niekoľkých pokračovaniach pokúšala aj iná humoristická dvojica – Miro Noga a Štefan Skrúcaný, ktorá neskôr, v spolupráci s Jaroslavom Filipom, pomáhala na svet v domácich televíznych pomeroch zrejme doteraz najucelenejšej podobe televízneho kabaretného pásma – relácii Slovenskej televízie pod názvom *Apropo TV*. Striedaním rôznych podôb humoru – od prostej klauniády (*Rozhovor medzi opilcami*, *Beseda s fajčiarom*), cez situačno-slovné gagy (*Vodka za správami*, *Stretnutie dôchodcov pred kinom*) až po prvky demýtizujúcej persifláže (*Chvilka poézie s ujom Imrom*) sa televízny humoristický program *Apropo TV* pokúšal reflektovať zmeny v kultúre života spoločnosti – podobne, ako sa o to v českom mediálnom prostredí donedávna usilovala humoristická dvojica Milan Šteindler a Petr Čtvrtníček v programe *Česká soda*.

Pripomenúť možno ešte tretí typ zábavnej relácie v rozhlase a v televízii, ktorý najviac nadväzuje na tradíciu ľudovej jarmočnej zábavy, tzv. *stand-up comedy show* (z angl. *stand-up*, postojáčky) – program s krátkymi humoristickými skečmi, v ktorom zabávač prednáša svoj text pred kamerami (resp. pred mikrofónom) postojáčky. Popularita programov s „humorom postojáčky“ v Amerike umožnila vyniknúť viacerým televíznym osobnostiam (Bob Hope, George Carlin, Lenny Bruce), v Čechách takto funguje zábavný program *Na stojáka*, v STV bol pokus uviesť takýto program pod názvom *Ventil*.³

Estráda ako mediálna vitrína popkultúry

Rozhlasová, resp. televízna estráda sa hneď od svojho uvedenia stala jedným z najobľúbenejších programov vo vysielaní elektronických médií – zábavná relácia *The Jack Benny Show* patrila pravidelne v rokoch 1951 – 1957 do prvej dvadsiatky najsledovanejších programov v USA (Weisblat, 2011). Takisto v začiatkoch vysielania Československej televízie bola estráda pravidelnou súčasťou týždennej programovej skladby – v roku 1955 bolo naživo odvysielaných 20 estrád, o rok neskôr už 52 a v roku 1957 56 (porov. Československá televízie (vývoj, organizácie, súčasnosť), pozri aj Šmíd, 2011).

Divácky, resp. poslucháčsky úspech estrády, obľuba ktorej sa stala jedným z najvýznamnejších symptómov trávenia voľného času mediálneho publika, nie je náhodný a jej masové rozšírenie v druhej polovici 20. storočia prinieslo pre populárnu kultúru štyri dôležité konzekvencie.

Po prvé, polymorfný charakter estrády najlepšie vyhovuje súčasnému charakteru mediálne šírenej popkultúry, v ktorej sa jednotlivé, aj druhovo značne vzdialené druhy zábavy spoločnosti vzájomne homogenizujú a vytvárajú tvar unifikovanej „world culture“ (Ramonet, 1991). Striedanie jednotlivých vystúpení tak na jednej strane spestruje a dynamizuje zábavný program, na strane druhej „zlieva“ špecializované vrstvy obecnosti s relatívne vyhranenými záujmami (sledovanie divadelného predstavenia či opery, účasť na koncerte populárnej hudby, návšteva cirkusu) do jedného univerzálneho masového publika. Uvedomoval si to aj Ed Sullivan, keď vo svojom zábavnom programe umiestňoval vedľa seba nielen vystúpenia zaujímavých talentov

americkej a svetovej populárnej hudby (tak uviedol v októbri 1956 na scénu šoubiznisu aj Elvisa Presleyho⁴) a rozličných kúzelníkov a akrobatov z cirkusu, ale aj ukážky klasického baletu (v roku 1962 takto americkému publiku predstavil Margot Fonteyn a Rudolfa Nurejeva v Labuťom jazere)⁵ a árie z oper (Maria Callas vystúpila v Ed Sullivan Show v roku 1956 s áriou Vissi d'arte z opery Tosca).⁶

S úsilím homogenizovať tvar zábavnej televíznej relácie súvisí aj druhý dôsledok fungovania estrády, ktorým je postupné obmedzovanie pestrosti ponuky: kritériá výberu jednotlivých vystúpení v estráde zjednocuje skutočnosť, že tento program sleduje väčšinové mediálne publikum, preto je v takomto type zábavnej relácie všetko podriadené záujmu vytvorenia takého modelu trávenia voľného času, ktorý nebude majoritným mediálnym publikom odmietnutý. Kritériom sa preto často stáva nielen potenciálna popularita, všeobecná prístupnosť, ale aj zreteľný estetický konformizmus: v nami spomínanej televíznej estráde Ed Sullivan Show musela skupina Rolling Stones pri živom vystúpení zmeniť text piesne „*let's spend the night together*” na „*let's spend some time together*” (Straubhaar – LaRose – Davenport, 2010, s. 148). Estrády neexperimentujú s vkusom publika, na Slovensku možno pozorovať skôr trend uprednostňovať nenáročnú, až triviálnu formu zábavy:

Pavol Peschl: *Kde sú tie časy, keď sme ako dvadsaťroční na Zlatých pieskoch okukávali dievčatá v plavkách, jak sa kúpu...*

Igor Fekete: *Áno, áno, a jak sme si hovorili, že – chlapci, poďme, preplávame a hupsneme na ne!* (smiech publika)

Robert Mrva: *Ešte ako tridsaťroční sme si hovorili – poďme, hupsneme na ne, budeme si vyberať...*

Pavol Peschl: *Áno, ako štyridsaťroční sme si hovorili – á, viete čo – počkajme, ony doplávajú k nám...*

(smiech publika)⁷

Ľudový, striktno mainstreamový charakter zábavy v estrádach neumožňuje do tkaniva ich „textúr“ implantovať okrajovejšie fenomény popkultúry: v *Televariété* napríklad nevystupovali interpreti folkovej, šanzónovej či dokonca jazzovej hudby tak, ako to bolo možné v legendárnom televíznom kabaretnom cykle *Návštevni den Miloslava Šimka a Jiřího Grossmanna* (V *Návštevnom dni* tak mohol vystúpiť spevák Karel Kryl, folková dvojica Miroslav Paleček – Michael Janík, ale aj jazzová speváčka Eva Olmerová; osobitnú pozornosť by si zaslúžila úvaha o dôvodoch, prečo sa koncom 60. rokov v československom televíznom prostredí darilo tvoriť takýto typ mediálnej zábavy a prečo neskôr – aj po zmene režimu v r. 1989 – ovládli domáci priestor televíznej zábavy najmä estrády s radikálne ohraničeným výberom interpretov, to je však téma presahujúca obrysy tohto príspevku...)

Tretím závažným dôsledkom masového rozšírenia estrády ako ťažiskového druhu mediálnej zábavy popkultúrneho obecnstva bolo objavenie nového, mediálne podporovaného publika, ktoré svoj záujem o produkty estrády dokázalo nielen sledovanosťou programu, ale aj o jeho „vedľajšie aktivity“ – toto publikum kupuje nahrávky predstaveného interpreta, navštevuje jeho koncerty a vyhľadáva filmové projekcie s jeho účasťou. Práve Ed Sullivan postrehol (možno ako jeden z prvých) komerčnú, ale aj ideovú potenciu tohto nového publika. Charakter „novej tváre“ televízneho publika objasňuje napr. R. Simon, ktorý píše: „Sexuálna energia prvého televízneho vystúpenia Elvisa Presleyho v roku 1956 prudko zmenila eisenhowerovský konformizmus Američanov, ktorým Sullivan vo svojej show predstavil nové publikum – *baby boom*

generation... (Simon, 2004). Extaticky kričiacie mladé dievčatá, ktoré dominovali na televíznych záberoch z prvej návštevy britskej skupiny Beatles v televíznej show Eda Sullivana v novembri 1964, už jasne demonštrovali vstup tínejdžerskej vlny do popkultúry a predznamenávali ďalšie úkazy popkultúrnej zmeny v médiách – beatlemániu a vznik mediálne dotovaných subkultúr.

A konečne, štvrtým dôsledkom fungovania estrády v prostredí mediálnej prevádzky je jej schopnosť nielen reflektovať, ale aj (re)definovať ponuku popkultúry – vysoká sledovanosť tohto typu programu zabezpečuje fungovanie jednej zo základných podmienok života fenoménov popkultúry – extenzivitu, schopnosť permanentného šírenia. Estrády tak nielen pomáhajú udržiavať kult celebrit, ale priamo ich vytvárajú. Ako poznamenal S. Goldfarb, „vystupujúcich v programe Ed Sullivan Show nasledujúci deň poznala celá Amerika...“ (Goldfarb, 2002, s. 740). Príkladom môže byť už spomínaná návšteva skupiny Beatles v show Eda Sullivana koncom roku 1964 – až po nej mohlo začať víťazné ťaženie slávnej liverpoolskej skupiny pri dobýjaní amerického trhu. Estrády tak dodnes intenzívne recyklujú obsahy popkultúry a viac než ktorékoľvek iné mediálne textúry ponúkajú pohľad na samý „stred mainstreamu“, na samotné oko orkánu zvaného popkultúra, v ktorom, ako je všeobecne známe, vládne takmer bezvetrie...

Poznámky

¹ <http://www.csfd.cz/film/271699-silvestr-na-prani-aneb-ci-jsou-hory-kavci/>

<http://www.csfd.cz/film/288884-silvestr-hravy-a-dravy/>

<http://www.csfd.cz/film/290383-silvestr-1979-hrajeme-si-jako-deti/>

² Televarieté – 30. vydání, 1978. Pozri viac na

<http://www.youtube.com/watch?v=yXyN7jzL0Mc>

³ Program krátko fungoval v ponuke STV, pre nízku sledovanosť bola po niekoľkých častiach jeho výroba zastavená. Viac porov. AUGUSTÍN, R.: STV pripravuje nový komediálny kabaret <http://medialne.etrend.sk/televizia-spravy/stv-pripravuje-novy-komedialny-kabaret.html> AUGUSTÍN, R.: Ventil v STV nateraz končí.

<http://medialne.etrend.sk/televizia-spravy/ventil-v-stv-nateraz-konci.html>

⁴ The Ed Sullivan Show Presents Elvis Great Performances

<http://www.edsullivan.com/products/elvis-the-great-performances-box-set/>, pozri aj

<http://www.youtube.com/watch?v=rOvUdZgl7vo>

⁵ The Ed Sullivan Show Presents Ballet Legends

<http://www.edsullivan.com/products/the-ed-sullivan-show-presents-ballet-legends/>, pozri aj

<http://www.youtube.com/watch?v=sEsEWSIF5PE>

⁶ The Ed Sullivan Show Presents Great Moments in Opera.

<http://www.edsullivan.com/products/great-moments-in-opera/>, pozri aj

<http://www.youtube.com/watch?v=7a5a3l0QCII>

⁷ Senzi Senzus. Viac pozri Senzi Senzus – Števo Hruštinec (STV). Dostupné na

<http://www.youtube.com/watch?v=7i8RTA9OeIg>

Literatúra

COOK, M.: Write To TV. London – New York, Focal Press 2007. 325 s.

DESJARDINS, M.: Variety Programs. In: NEWCOMB, H. (ed.): Encyclopedia of Television, New York, Fitzroy Dearborn Publishers 2004, s.2427 – 2429.

GOLDFARB, S.: The Ed Sullivan Show. In: PENDERGAST, S. – PENDERGAST, T. (eds.): Bowling, Beatniks, and Bell-Bottoms. Pop Culture of 20th-Century of America. Vol. III. New York, Thomson Gale 2002.

- MRLIAN, R. a kol.: Encyklopédia dramatických umení Slovenska. 1. diel: A – L. Bratislava, Obzor 1989. 696 s.
- RAMONET, I.: Tyranie medií. Praha, Mladá fronta 2003. 232 s.
- SIMON, R.: The Ed Sullivan Show. In: NEWCOMB, H. (ed.): Encyclopedia of Television. New York, Fitzroy Dearborn Publishers 2004, s.785 – 787.
- STRAUBHAAR, J. – LaROSE, R. – DAVEPORT, L.: Media Today. Understanding Media, Culture and Technology. Wadsworth, Wadsworth Cengage Learning 2010. 594 s.
- ŠMÍD, J.: Historie televize v ČR – 4. Kouzlo přímého přenosu – diváci objevili televizi. Dostupné na <http://www.louc.cz/pril01/p38his4.html#p2>
- TAFLINGER, R. F.: *Sitcom: What It Is, How It Works*. A History of Comedy on Television: Beginning to 1970. Dostupné na <http://public.wsu.edu/~taflinge/comhist.html>
- WEISBLAT, T. D.: Benny, Jack. In: NEWCOMB, H. (ed.): Encyclopedia of Television. Dostupné na <http://www.museum.tv/eotvsection.php?entrycode=bennyjack>

Abstract

In this paper are discussed problems in definition of variety shows in historical perspective (vaudeville, stand-up comedy, television and radio cabaret) and consequences for media culture: creation of world culture, broadcasting codes preference, rise of new media public and re/definiton of celebrity status.

„Tento článok bol vytvorený realizáciou projektu *Dovybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tilmočníckeho centra*, na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.“